

Снежана С. Бркић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.Brkcic@pf.uns.ac.rs

ОПШТЕ ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ О НАЧЕЛУ НЕПОСРЕДНОСТИ У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ*

Сажетак: У раду су дајте неке опште теоријске поставке о начелу непосредности у кривичном поступку, које аутору треба да послуже као теоријска платформа за развијање даљих истраживања у овој области. Аутор даје појмовно одређење начела непосредности и сагледава његово место у класификацији процесних начела, везујући га за функцију суђења. У погледу његове правне основа, сврстава га у ред имплицитних процесних начела, које има и међународноправне корене у чл. 6 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода. У раду се истичу и анализирају следећа бићна обележја начела непосредности: инструменталност, сложеност, релативност (подложност сменовању) и међусобна повезаност са другим процесним начелима.

Кључне речи: начело непосредности, кривични поступак, начело истине, правично суђење.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1. Иако начело непосредности спада у ред оних процесних начела која нису експлицитно прокламована у процесним законима, у теорији кривичног процесног права не доводи се у питање његово постојање. Обрада тог начела у уџбеничким и другим научним и стручним делима углавном се своди на позитивноправну анализу одговарајућих законских одредаба из којих произлази то начело, односно на приказивање појединих одступања од њега. Додуше, има и аутора који се упуштају у дубља теоријска промишљања о

* Овај рад је резултат истраживања у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Новом Саду „Правна традиција и нови правни изазови“.

овом начелу,¹ али у њиховим обрадама ипак нисмо нашли одговоре на сва питања која су се нама наметнула. Осим тога, у теорији су спорна нека питања везана за ову проблематику, тако да смо осетили потребу да их сагледамо из свог угла. У овом раду осврнућемо се на појмовно одређење начела непосредности, његово место у класификацији кривичнопроцесних начела, његов правни основ и битна обележја.

2. Овај чланак представља резултат прве фазе нашег истраживања, чији је циљ формулисање општих теоријских поставки о начелу непосредности у кривичном поступку. Те поставке ће нам послужити као теоријска платформа за развијање друге и треће фазе истраживања, које ће бити посвећене праћењу основних тенденција у еволуцији начела непосредности у општем кривичном поступку, односно анализи начела непосредности у упрошћеним кривичнопроцесним формама према ЗКП Србије из 2011. године. У контексту тих даљих истраживања нарочито ће нам бити значајна овде дата разматрања о битним обележјима начела непосредности.

2. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ НАЧЕЛА НЕПОСРЕДНОСТИ

1. Начело непосредности односи се на начин на који суд и други процесни субјекти сазнају процесну садржину.² Све процесне радње потребне за формирање судске одлуке, морају бити изведене непосредно пред судом који ће и донети одлуку, што суду и странкама омогућава да стичу непосредне чулне утиске у току суђења и на њима граде своја уверења, од којих зависи предузимање даљих корака у поступку. Дакле, судећи суд треба да види и чује процесне учеснике, а не да своју одлуку заснива на туђим чулним опажањима, тј. да суди на основу списка.

Неки аутори наводе да ово начело решава питање на који суд сазнаје садржину доказног материјала.³ Тиме се неоправдано сужава опсег начела непосредности само на доказне радње. Истина, то начело има највећи значај у вези са извођењем доказа, али његово дејство се не исцрпљује само у тој сфери. Оно повезује не само радње доказивања (како се то уобичајено тврди),⁴ већ и радње расправљања⁵ са радњама одлучивања преко истог процесног субјекта, тј. судског органа. Дакле, оно тражи да се све процесне радње које

¹ Тако нпр. М. Дика, „О начелу непосредности у парничном поступку *de lege lata* уз неке пројекције *de lege ferenda*”, Зборник Правног факултета у Загребу 4/2008, 899-921.

² Тихомир Вasiljević, *Кривично процесно право SFRJ*, Београд 1981, 248.

³ Lav Henigšberg, *Osnovni propisi sudskog krivičnog postupka*, Загреб 1934, 29; August Munda, *Učbenik kazenskog postupka Federativne Ljudske Republike Jugoslavije*, Ljubljana 1956, 88; Станко Бејатовић, *Кривично процесно право*, Београд 2016, 103.

⁴ Тако Момчило Грубаћ, *Кривично процесно право*, Београд 2009, 208.

⁵ У том смислу изричит је М. Дика, 903.

треба да послужи као основа за одлучивање, изведу у изворном облику и избегне било који посредник између судећег суда и извора информација о правнореlevantним чињеницама.

2. Неки аутори су мишљења да је начело непосредности присутно током целог кривичног поступка, с тим што највише долази до изражаја на главном претресу.⁶ Други га везују искључиво за фазу главног претреса.⁷ Ми се приклањамо овом последњем становишту, јер начело непосредности није неопходно у претходном поступку, пошто се у њему не доносе мериторне одлуке о казненонправном захтеву тужиоца. Осим тога, непосредност у претходном стадијуму није увек могућа, јер је претходни поступак без континуитета, разливен у многобројне радње раздвојене временски, а често и просторно, без идентитета поступајућег органа, који може слободно да се мења у току поступка.⁸

С друге стране, непосредности нема ни у поступку по правним лековима, јер суд вишег степена одлучује само на подлози списка кривичног предмета. Старија доктринарна схватања, која су инсистирала на доследном спровођењу основних процесних начела, дошла су нарочито до изражаја у односу на начело непосредности, тако да су нека позитивна права искључивала жалбу против првостепене пресуде окружног суда у погледу утврђеног чињеничног стања, са образложењем да се непосредно извођење доказа пред врховним судом не може организовати, а правилно утврђивање чињеничног стања без непосредног извођења доказа да није могуће.⁹ Примера ради, такво решење је било заступљено у Законику о кривичном судском поступку за Краљевину СХС из 1929. године.

3. МЕСТО НАЧЕЛА НЕПОСРЕДНОСТИ У КЛАСИФИКАЦИЈИ ПРОЦЕСНИХ НАЧЕЛА

1. Начелу непосредности се у постојећим класификацијама кривичнопроцесних начела придаје различито место.¹⁰ Међутим, треба имати у виду да свака

⁶ С. Бејатовић, 104; Чедомир Стевановић, Војислав Ђурђић, *Кривично процесно право – општи део*, Ниш 2006, 85.

⁷ М. Grubač (2009), 208; Davor Krapac, *Kazneno procesno pravo, prva knjiga: Institucije*, Zagreb 2010, 111; Војислав Ђурђић, „Изградња новог модела кривичног поступка Србије на редифинисаним начелима кривичног поступка“, у: *Актуелна питања кривичног законодавства (нормативни и практични аспекти)*, (ур. Станко Бејатовић), XLIX редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор – Београд 2012, 84; Саша Кнежевић, *Основна начела кривичног процесног права*, Ниш 2012, 183.

⁸ Т. Vasiljević, 249.

⁹ *Ibid.* Примера ради, такво решење је било заступљено у Законику о кривичном судском поступку за Краљевину СХС из 1929. године.

¹⁰ Више о различитим класификацијама процесних начела вид. код С. Кнежевића, 19-23.

таква класификација има релативни карактер, због тога што су поједина процесна начела често истовремено везана за више различитих процесних установа.¹¹

Неки аутори дефинишу процесна начела као процесна правила везана за врхунске процесне појмове или бића (процесне субјекте и процесне радње), која одређују карактер (тип) кривичног поступка.¹² Природна последица тога је везивање процесних начела за поједине врсте процесних субјеката и процесних радњи.¹³ Ми смо од те класификације одступили утолико што сва процесна начела везујемо за поједине процесне функције, а не процесне радње, јер ове последње, по нашем мишљењу, и не представљају засебно процесно биће.¹⁴ С друге стране, због тесне везаности процесних функција за одређене субјекте као њихове носиоце, не изгледа нам нужно издвајање процесних начела која се односе на поједине процесне субјекте.

2. Ако је то тако, онда је, по нашем мишљењу, начелу непосредности место уз функцију суђења.¹⁵ Та функција у кривичним стварима обухвата расправљање кривичноправног захтева овлашћеног тужиоца и ев. изрицање кривичне санкције, односно доношење друге одговарајуће одлуке суда. Да би обавио своју мисију, суд треба да предузима читав низ разноврсних процесних радњи, од којих су најважније радње доказивања и радње одлучивања. Да би суд донео пресуду, која представља круну кривичног поступка, он треба да спроведе мисаону операцију која има облик силогистичког закључка, чију горњу премису чини апстрактна правна норма, доњу премису – утврђено чињенично стање у поступку а закључак изрека судске одлуке.¹⁶ Да би одлука била правилна и законита, мора да произлази из истинитих премиса. Истинитост доње премисе обезбеђује се доказним радњама и у том погледу одређени допринос може дати и начело непосредности. Стога га неки аутори обрађују управо у контексту доказних радњи, односно сматрају га једним од доказних начела.¹⁷ Међутим, ми смо имали у виду да се ово начело не

¹¹ Тако и Милан Шкулић, *Кривично процесно право*, Београд 2014, 52.

¹² Т. Vasiljević, 56; Momčilo Grubač, „Načela krivičnog postupka i njihova transformacija”, JРKK 1-2/1995, 72.

¹³ Тома Живановић, *Основни проблеми кривичној и грађанској процесној права I одељак*, Београд 1940, 95, 103.

¹⁴ Снежана Бркић, *Кривично процесно право I*, Нови Сад 2014, 54. Више о једном другачијем поимању основних процесних бића: Снежана Бркић, „Прилог расправи о систематици кривичног процесног права“, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке* св. 104-105/1998, 65-80 и Snežana Brkić, *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*, Novi Sad 2004, 135-139.

¹⁵ С. Бркић (2014), 69. Тако и Goran Tomašević, *Kazneno procesno pravo – Opći dio: Temeljni pojmovi*, Split 2011, 216, 222.

¹⁶ D. Kparac (2010), 267.

¹⁷ М. Шкулић (2014), 64; Милан Шкулић, Татјана Бугарски, *Кривично процесно право*, 107; Wolfgang Heinz (Хајнц), *Das deutsche Strafverfahren – Rechtliche Grundlagen, rechtstatsächliche Befunde, historische Entwicklung und aktuelle Tendenzen*, Konstanz 2004, 16.

исцрпљује само у извођењу доказних радњи и да је његов циљ везан за реализацију целокупне судске функције.

Остали аутори сврставају начело непосредности у групу начела која се односе на: форму процесних радњи,¹⁸ начин предузимања процесних радњи,¹⁹ одвијање кривичног поступка (извођење кривичнопроцесних радњи).²⁰

4. ПРАВНИ ОСНОВ НАЧЕЛА НЕПОСРЕДНОСТИ

1. Процесна начела могу бити прокламована у неком међународном правном документу, уставу или закону. Међутим, треба напоменути да није нужно да она буду изричито формулисана у неком правном акту. Могу постојати нека начела која су конципирана у теорији кривичног процесног права и која уважава судска пракса, иако се формално не помињу ни у једном правном акту. Она се најчешће изводе из једне или више одредаба позитивног права или из духа и суштине кривичног поступка, због чега се називају изведеним²¹ или имплицитним²² начелима.

2. У теорији је спорно да ли је начело непосредности законско или изведено (имплицитно) процесно начело. Неки истичу да је оно прокламовано у чл. 355, ст. 1 ЗКП из 2001., (сада је то чл. 419, ст. 1 ЗКП из 2011).²³ Други наводе да то начело није експлицитно формулисано у ЗКП, али да произлази

<http://www.uni-konstanz.de/rtf/kis/strafverfahren.htm>. Овом схватању су блиски и неки други аутори, који иначе не врше никакву класификацију процесних начела, али везаност начела непосредности за доказни поступак произлази из саме формулације тог начела. Тако, нпр. један аутор ово начело назива начелом непосредности судске оцене доказа (Vladimir Bayer (Бајер), *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, Zagreb 1982, 196).

¹⁸ T. Vasiljević, 248; Miodrag N. Simović, *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Bihać 2009, 56; Miodrag N. Simović, Vladimir M. Simović, Mladenka Govedarica, *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Bihać 2021, 178; Тома Живановић помиње принцип непосредности у контексту општих спољних (формалних) принципа процесне радње (Тома Живановић, *Основни проблеми Кривичној и грађанској процесној права (послужба) II. одељак*, Београд 1941, 13 – 14.

¹⁹ M. Grubač (2009), 201.

²⁰ Zagorka Simić Jekić, *Krivično procesno pravo SFRJ*, Beograd 1983, 147-148; С. Кнежевић, 131; Никола Матовски, Гордана Лажетик – Бужаровска, Гордан Калајџијевић, *Казнено процесно право*, Скопје 2011, 76; D. Кгарас (2010), 108. Слично размишља и Гордана Станковић, која одређује начело непосредности као радну методу која се односи на начин прикупљања, испитивања и проверавања тачности процесног материјала (Gordana Stanković, „Nачело непосредности i Закон o izmenama i dopunama Zakona o parničnom postupku”, *Pravo – teorija i praksa* 5-6/2010, 8).

²¹ Михајло Илић, *Кривично процесно право*, Сарајево 1980, 23.

²² М. Шкулић, 51.

²³ Вања Бајовић, *Сјоразум о признању кривице – ујоредно-правни приказ*, Београд 2009, 179.

из одговарајућих законских одредаба.²⁴ Нама се чини да је овде реч о обичном терминолошком неспоразуму. Свакако да ником не пада на памет да негира постојање овог начела у нашем процесном праву. Овде је у питању само то да ли га је законодавац изричито прокламовао као процесно начело или се ради само о постојању одређене нормативне основе за његово препознавање и теоријско обликовање. По нашем мишљењу, оно није експлицитно формулисано, него само произлази из једног броја законских одредаба, слично као и начело контрадикторности. Овде ћемо навести само неке законске одредбе, које нам сведоче о томе да се законодавац руководио начелом непосредности: чл. 419, ст. 1 ЗКП,²⁵ према коме суд заснива пресуду само на доказима који су изведени на главном претресу; чл. 380 ЗКП, који начелно искључује могућност одржавања главног претреса у одсуству оптуженог; чл. 388 ЗКП, који начелно обавезује суд да одложени главни претрес почне испочетка у случају измењеног састава већа, итд.

3. Такође, треба приметити да неки сегменти начела непосредности имају и међународноправне корене. Они се могу наћи у чл. 6 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода (у даљем тексту: ЕК), којим се предвиђају стандарди правичног поступка, што има за последицу активности које савремени системи кривичног правосуђа предузимају на развијању стратегије у решавању проблема око примене начела непосредности у спровођењу и оцени доказног материјала.²⁶ И неки други аутори сматрају да је начело непосредности израз тзв. општих елемената начела правичног поступка, израженог у ЕК.²⁷ Да не би било понављања, ти елементи су приказани код обележја инструменталности и циљева начела непосредности.

5. ОБЕЛЕЖЈА НАЧЕЛА НЕПОСРЕДНОСТИ

Начело непосредности карактерише неколико битних обележја: (1) инструменталност, (2) сложеност, (3) релативност (подложност степеновању) и (4) међусобна повезаност са неким другим процесним начелима. Овде ћемо посебно обрадити прва три обележја, док ће четврта карактеристика бити споменута у вези са инструменталним карактером овог начела.

²⁴ Tako, M. Grubač (2009), 208; Miodrag N. Simović, 263; Drago Radulović, *Krivično procesno pravo*, Podgorica 2009, 70; D. Krapac (2010), 109; B. Ђурђић, 84. Чини се да је на том становишту и Z. Simić Jekić, 148.

²⁵ Законик о кривичном поступку – ЗКП, *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21 – одлука Уставног суда и 62/21- одлука Уставног суда.

²⁶ Stefan Trechsel (Тречел), *Human Rights in Criminal Procedure*, Oxford 2006, 305.

²⁷ D. Krapac (2010), 110; Vanja Bajović, „Načelo neposrednosti kao paradigma pravičnosti raspravnog procesnog modela”, *Harmonius* 2020, 18.

5.1. Инструменталност начела непосредности и његови циљеви

Када кажемо да начело непосредности има инструментални карактер, то значи да оно није самом себи сврха, већ се установљава ради постизања одређених процесних циљева, односно ради успешнијег остваривања неких других процесних начела. Наиме, процесна начела, између осталог, карактерише и њихова међусобна повезаност, која може ићи у правцу њиховог међусобног подупирања, ограничавања или искључивања.²⁸ Овде су у питању таква процесна начела са којима се начело непосредности налази у односу међусобног подупирања. Ова спознаја је веома важна, јер омогућава заузимање правилног става законодавца (и теорије) по питању допуштености одговарајућих одступања од њега.

5.1.1. Начело непосредности је у функцији начела слободне оцено-показа и начела истине

1. Традиционално поимање начела непосредности доводи га у везу са интересом суда за доношењем правилне одлуке. У том смислу, примарни циљ начела непосредности поклапа се са непосредним циљем кривичног поступка а то је правилна примена кривичног материјалног права.²⁹ Да би суд могао да донесе ваљану пресуду, он претходно треба да утврди чињенично стање а да би то успешно урадио, мора правилно да оцени доказе. Савремена процесна законодавства прописују правила о предлагању и извођењу доказа, али не и о њиховој оцено-показу. У условима важења законске оцено-показа, задатак суда у том погледу је био лак, јер је законодавац прописивао квалитет и количину доказа који треба да се стекну да би се дата чињеница могла сматрати доказаном, па из тог разлога начело непосредности уопште није било важно. Зато оно није ни било обезбеђено у инквизиторском поступку.³⁰ Међутим, начело непосредности је битно у условима важења слободне оцено-показа. Поменути мисију овог начела неки аутори изражавају већ и самом његовом терминолошком ознаком. Тако га нпр. Бајер назива начелом непосредне судске оцено-показа,³¹ што је иначе погрешно, јер само извођење доказа може да буде непосредно или посредно, али оцена доказа је увек непосредна, па и онда када су цењени докази били посредно изведени.³²

²⁸ С. Бркић (2014), 53.

²⁹ Више о циљевима кривичног поступка Снежана Циглер, „О циљевима кривичног поступка“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине* 10/1997, 379 и даље.

³⁰ Међутим, треба приметити да су постојали и такви закони који су истовремено били засновани на начелу непосредности и начелу законске оцено-показа, чиме је начело непосредности постајало илузорно (Божидар Марковић, *Уџбеник српској кривичној јосијука с обзиром на Пројекат кривичној јосијука за Краљевину С.Х.С.*, Београд 1926, 208). То је био случај са српским Законом о поступку судском у кривичним делима од 10.04.1865.

³¹ V. Bayer (1982), 196.

³² Тако и Т. Vasiljević, 248.

Иако је у нашем важећем праву доказна иницијатива превасходно у рукама странака, на суду је и даље велика одговорност у погледу оцјене изведених доказа. О томе сведочи неколико законских одредаба: а) суд је дужан да непристрасно оцјени изведене доказе и да на основу њих са једнаком пажњом утврди чињенице које терете или иду у корист окривљеном (чл. 16, ст. 2 ЗКП); б) изведене доказе који су од значаја за доношење судске одлуке, суд оцјењује по слободном судијском уверењу (чл. 16, ст. 3 ЗКП); в) пресуду или решење које одговара пресуди, суд може засновати само на чињеницама у чију извесност је уверен (чл. 16, ст. 4 ЗКП); г) извесност је закључак о несумњивом постојању или непостојању чињеница, заснован на објективним мерилима расуђивања (чл. 2, ст. 1, тач. 20 ЗКП); д) суд је дужан да на основу савесне оцјене сваког доказа појединачно и у вези са осталим доказима, изведе закључак о извесности постојања одређених чињеница (чл. 419, ст. 2 ЗКП).

Из свега наведеног произлази да се начело непосредности оправдава разлозима доброг суђења,³³ односно да је оно у функцији утврђивања истине у кривичном поступку.³⁴ Поставља се питање да ли нам је начело непосредности и даље потребно, ако знамо да нека савремена процесна законодавства више не прокламују начело (материјалне) истине, као што је нпр. случај у нашем праву и праву Босне и Херцеговине. На ово питање треба дати позитиван одговор. Пре свега, то што законик више не помиње дужност суда и других државних органа да истинито и потпуно утврди чињенице које су од важности за доношење законите одлуке,³⁵ не значи да је свака тежња ка истини протерана из кривичног поступка. У том смислу неки аутори говоре о лимитираном начелу истине.³⁶ Осим тога, поставља се питање како се уопште може замислити кривични поступак у којем би суд и други државни органи имали неку другу дужност у погледу утврђивања чињеница.³⁷ Другим речима, да би кривични поступак могао да оствари своју сврху (правилна примена кривичног материјалног права), он мора да буде уређен тако да у њему може да се оствари начело истине, које изражава и један од друштвеноприхватљивих циљева кривичног поступка.³⁸ Захтев да се одлуке у кривичном поступку могу доносити само на основу истинито утврђених чињеница, тако је природан да га не треба посебно оправдавати.³⁹ И неки

³³ М. Grubač (2009), 208.

³⁴ V. Bayer (1982), 206; Hajrija Sijerčić-Čolić, *Krivično procesno pravo, knjiga I, Krivično-procesni subjekti i krivičnoprocesne radnje, Sarajevo 2017*, 108.

³⁵ Као што је то било прописано у чл. 17. ЗКП из 2001 (*Службени лист СРЈ*, бр. 70/01 и 68/02 и *Службени листник СР*, бр.58/04, 85/05, 85/05 – др. закон, 115/05, 49/07, 20/09 – др. закон, 72/09 и 76/10).

³⁶ М. Шкулић (2014), 83-86.

³⁷ Н. Sijerčić – Čolić (2017), 98.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ V. Bayer (1982), 168.

други аутори истичу да не постоји ниједан оправдан и разуман разлог да се осуди невино лице, а да стварни кривац избегне заслужену осуду.⁴⁰

2. Намеће се питање како начело непосредности доприноси утврђивању истине у кривичном поступку, а тиме и квалитетнијој судској одлуци. У том смислу каже се да сваки посредник у сазнавању чињеница, као и протек времена, удаљавају судију од истине.⁴¹

а) Иако суд приликом оцене доказа није везан законским правилима, он је везан законима људског мишљења и правилима психологије. Један од важних критеријума за оцену веродостојности исказа је и психолошка анализа исказа и његовог даваоца.⁴² Управо у овом контексту значајно нам је начело непосредности, јер оно омогућава суду не само логичку, већ и психолошку оцену доказа, захваљујући непосредном контакту судећег суда са странкама и са доказним средствима, који омогућава стицање непосредних чулних утисака приликом расправљања и извођења доказа. То је веома важно јер људска комуникација може почивати на симболима и сигнаlima.⁴³ Најважнији симбол је језик, односно говор, који намерно користимо да бисмо другима саопштили неку поруку. Међутим, сигнали се не производе намерно, већ се јављају као спонтана експресија неког стања или неке одлике организма.⁴⁴ Сигнали се одашиљу кроз тзв. невербалну комуникацију, која је главни канал за изражавање и преношење афективно-емотивних порука. Невербални знакови су често снажније средство саопштавања од речи, јер су мање контролисани и јер се њима често вербално изражавање појачава, допуњава или мења.⁴⁵ Истиче се да мање од 10 % комуникације између две особе чине речи.⁴⁶ Невербална комуникација може бити паралингвистичка и екстралингвистичка.⁴⁷ Паралингвистички знакови су нпр. брзина, висина и гласност изговарања а екстралингвистички сигнали су нпр. мимика и гестикулација.⁴⁸ Научно објашњење тзв. симптоматске слике испитаника почива на томе што он приликом саслушања може пролазити кроз три различита психолошка процеса: емоционални, когнитивни и процес контроле понашања, који могу утицати на говор његовог тела.⁴⁹ Тако нпр. осећање кривице

⁴⁰ М. Grubač (2009), 254.

⁴¹ В. Ђурђић (2012), 84.

⁴² Наташа Делић, *Психологија појединих учесника у кривичном процесу*, Београд 2003, 79.

⁴³ Nikola Rot, *Znakovi i značenja*, Београд 1982, 9.

⁴⁴ *Ibid.*, 13-14; Vid Pečjak, *Psihologija saznavanja*, Сарајево 1981, 429.

⁴⁵ N. Rot, 89.

⁴⁶ Зулавски и Викландер, нав. према Ненад Милић, „Симптоматска слика осумњиченог током процеса саслушања“, *Безбедносћ* 2/2005, 266.

⁴⁷ N. Rot, 90.

⁴⁸ Више о томе Снежана Бркић, *Криминалистичка психологија*, Нови Сад 2020, 145 и даље.

⁴⁹ Тако Vriј, нав. према Валентина Баић, „Детектовање лагања на основу посматрања невербалног понашања“, *Безбедносћ* 1/2011, 29.

може довести до избегавања погледа а осећање страха до пораста броја покрета руку, прстију, ногу, стопала, већег броја пауза у говору, поштапалица, грешака у говору, заплитања језика, пискутавог гласа, итд.⁵⁰ Давање лажног исказа доводи до повећаног когнитивног оптерећења, које може резултирати чешћим грешкама у говору, поштапалицама, чешћим и дужим паузама, смањењем покрета руку и ногу, већим избегавањем погледа у очи, итд. Како се посредно извођење доказа заснива на читању ранијег записника, тада суд може да обави само логичку, али не и психолошку оцену доказа, чиме се умањује могућност за утврђивање стварног стања ствари.

У овом контексту треба напоменути да се начело непосредности не односи само на субјективна доказна средства, него и на материјалне доказе, у које суд такође треба да има непосредан увид.⁵¹ Тако се нпр. истиче да непосредност треба обезбедити и при доказивању исправама.⁵² Вауер истиче да би посредна оцена таквих доказа постојала онда када би се суду могао поднети као доказ и препис исправе, иако би било могуће њено прибављање у оригиналу.⁵³ Установљењем начела непосредности законодавац у ствари прихвата најделотворнији начин на који људи функционишу у свакодневном животу када прикупљају информације, истражују, трагају за истином и долазе до неке одлуке.⁵⁴

б) Осим тога, посредно изведени докази не могу увек обезбедити њихову ваљану оцену зато што записници о исказима раније саслушаних/испитаних лица не приказују увек верно садржину њиховог исказа, нпр. због нестручности или несавесности службеног лица које је сачинило те записнике.⁵⁵ Подсећамо да се према чл. 233, ст. 2 ЗКП у записник бележи само битна садржина датих исказа и изјава у облику приповедања, тако да постоји ризик да судија пропусти да записнички констатује неки детаљ исказа или да га не констатује верно у записнику. Осим тога, може се десити да судија не унесе неки исказ у записник, зато што га у време саслушања/испитивања није сматрао битним, а да се у каснијем току поступка тај исказ ипак покаже битним. Нпр. окривљени је приликом првог саслушања изјавио да је на месту догађаја видео неку књигу. Тај његов исказ није унет у записник, јер није сматран битним. Међутим, у каснијем току поступка окривљени негира да је био на месту догађаја и нуди доказ за свој алиби. Да је у ранији записник

⁵⁰ Marina Ajduković, *Odabrane teme iz sudske psihologije – psihologija svedočenja i iskaza*, Zagreb 2007, 57-59.

⁵¹ М. Шукулић (2014), 65; Z. Simić – Jekić, 148. Такође се указује и на важност непосредног увида суда у предмет увиђаја (M. Dika, 908).

⁵² Ч. Стевановић, В. Ђурђић, 85.

⁵³ V. Bayer (1982), 196..

⁵⁴ Franz Klein, нав. према M. Dika, 901.

⁵⁵ V. Bayer (1982), 205.

била унета изјава окривљеног да је на месту догађаја видео одређену књигу и ако би неспорно било утврђено да се та књига тамо налазила и да окривљени не би могао за то знати да није био на месту догађаја, његов исказ о алибију би пао у воду и лако би се утврдило његово учинилаштво. Овако, оптужба се налази у неугодном положају да мора побијати доказе алибија. Може се десити да због таквог недостатка у записнику стварни учинилац буде ослобођен оптужбе за тешко кривично дело.⁵⁶

Такође, треба имати у виду да се некад неки исказ може правилно разумети тек када се зна на које питање је дат такав одговор. Међутим, то неће увек бити могуће, с обзиром на то да се питања по правилу не уносе у записник, осим ако је то потребно да се разуме одговор (чл. 233, ст. 2 ЗКП), а судија у датом тренутку у том погледу може имати погрешну процену.

в) Трећа предност начела непосредности огледа се у могућности накондног постављања питања у складу са спознајним потребама испитивача, тј. суда и странака, што је потребно ако се покаже да ранија испитивања нису била тачна или потпуна.⁵⁷ Овде се не мора увек радити о томе да је орган који је раније испитивао/саслушавао неко лице немарно урадио свој посао, него о томе да су тек на главном претресу одређене околности постале релевантне, због промене доказне ситуације на главном претресу. То је нарочито важно за остварење начела контрадикторности, како би се странци, која у ранијој фази поступка није имала могућност да подвргне испитивању неког сведока или вештака, дала таква прилика (чл. 6, ст. 3, тач. д) ЕК). Кад те могућности не би било, суд би био везан за доказни материјал који је прикупио неко други, што би умањило његову непристрасност, а странкама могућност контрадикторног расправљања.⁵⁸ Ипак, треба напоменути да је могућа и обрнута ситуација: да је раније састављен записник о исказу неког лица поузданији извор информација, нарочито ако је сведок у међувремену заборавио претежни део догађаја или је на њега неко утицао да промени свој исказ. У таквим случајевима непосредно извођење доказа треба надокнадити посредним, тј. читањем записника.⁵⁹

5.1.2. Начело непосредности је и у функцији концевља правичној суђења

1. Напред наведено схватање о значају начела непосредности за утврђивање истине у поступку карактеристично је за мешовити европскоконтинентални модел кривичног поступка, у коме суд по правилу има доминантну

⁵⁶ Пример преузет од V. Bayera (1982), 207.

⁵⁷ V. Bayer (1982), 206; D. Krapac (2010), 110.

⁵⁸ D. Krapac (2010), 110.

⁵⁹ Ibid.

улогу у доказном поступку, сноси одговорност за утврђено чињенично стање и дужан је да истражује материјалну истину. Међутим, у адверзијалним поступцима англосаксонског типа, где је суд доказно пасивизиран, преовлађује став да не постоји таква материјална, објективна или онтолошка истина коју би могао да утврди неутрални трећи субјект који није странка у поступку, јер неутралност сама по себи не може бити постигнута, због чега је настало начело тзв. интерпретативне истине.⁶⁰ Поменута разлика у поимању истине у ова два правна система може се објаснити и тиме што је дуги низ година примарни циљ у континенталним законодавствима био проналажење истине, док се у англосаксонском моделу огледао у решавању кривичног конфликта.⁶¹

Међутим, начело непосредности је још значајније у адверзијалним поступцима англосаксонског типа, у којима је доказна иницијатива у рукама странака. Ту се оно сматра саставним елементом концепта правичног поступка, чија „правичност“ се првенствено посматра из визуре странака, а не суда.⁶² Наиме, начело непосредности се не сматра средством које се установљава у интересу суда да правилно утврди чињенично стање, већ у интересу странака, којима треба обезбедити равноправност у поступку. Зато се истиче да начело непосредности, заједно са начелом контрадикторности и усмености, представља парадигму правичног поступка.⁶³ Осим тога, могу се уочити још две разлике између начела непосредности англосаксонског и европско-континенталног типа. Непосредност адверзијалних поступака на главном претресу спроведена је готово апсолутно, док у мешовитим поступцима постоје његова бројна ограничења. Најзад, у чисто акузаторским поступцима непосредност је заступљена и у поступку упућивања пред суд (*preliminary enquiry, preliminary hearing*), док мешовити поступци одустају од тог начела у претходном стадијуму.⁶⁴ Поступак упућивања пред суд представља облик контроле основаности извођења окривљеног на главни претрес, који за разлику од романско-германских права, не следи, већ претходи подизању оптужног акта. Додуше, и англосаксонски модел поступка у последње време показује тенденцију одустајања од непосредног извођења доказа у том делу поступка, што је неким поводом за извођење закључка о његовом приближавању континенталном систему.⁶⁵

⁶⁰ Вељко Турањанин, *Сїоразум о йризнању кривичної дела* (докторска дисертација), Крагујевац 2016, 48.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² V. Bajović (2020), 18.

⁶³ S. Trechsel, 293.

⁶⁴ Снежана Циглер, „Начела непосредности и усмености у упрошћеним процесним формама“, *Зборник радова Правної факултїеїта у Новом Саду* 1-3/1997, 172.

⁶⁵ S. Brkić, (2004), 235.

2. Са аспекта императива за правичним суђењем начело непосредности може да буде реафирмисано и у савременим мешовитим поступцима европскоконтиненталног типа, које у последње време карактерише тенденција укидања начела материјалне истине и промовисање доказне иницијативе странака.⁶⁶ У складу са новијим реформским потезима законодавца, уочавају се и неке промене на чисто теоријском плану. Прва промена огледа се у теоријској и уџбеничкој обради концепта правичног поступка, што до сада није био случај.⁶⁷ Разлика је само у томе што већина аутора правично суђење подиже на ранг процесног начела,⁶⁸ док га остали третирају као скуп права окривљеног.⁶⁹ Такође, долази и до једног теоријског обрта у означавању врховног процесног начела коме би требала да буду подређена сва остала начела. И док се раније таквим стожерним начелом сматрало начело материјалне истине,⁷⁰ данас се све више као такво означава начело правичног суђења.⁷¹ Таквом статусу начела правичног суђења доприносе два разлога: с једне стране, оно складно уобличава дејство свих других кривичнопроцесних начела у функцији правичног решавања кривичне ствари; с друге стране, оно има веома изражен етички карактер.⁷² Интересантан приступ овој теми има Радуловић, који обједињује начело истине и правичности у једно начело, констатујући да је начело истине задржано у црногорском ЗКП као врховно начело, али да је појачано начелом правичности поступка.⁷³ 3. Право на правично суђење прокламовано је и у чл. 32 нашег Устава.⁷⁴ ЗКП не регулише експлицитно ово сложено право, осим у одредби чл. 1, где се помиње правично спроведен поступак. Несумњиво је, међутим, да наш ЗКП одавно познаје елементе права на правично суђење. Тиме се не доводи у питање овај међународноправни стандард, који обавезује како законодавца, тако и органе поступка.

⁶⁶ Преглед новијих законских решења у том правцу у земљама у окружењу вид. код Најрије Сјерчић-Ћолић, „*Načelo materijalne istine u krivičnom postupku*”, *RKK* 3/2012, 103 и даље.

⁶⁷ Тако нпр. у делима старијих писаца, као што су Б. Марковић, М. Доленц, Т. Живановић, Т. Васиљевић, В. Бауер, Д. Димитријевић, Ч. Стевановић, З. Симић-Јекић нема никаквог помена о правичном вођењу поступка као посебном праву окривљеног или као процесном начелу. Интересантно је да од савремених аутора тај концепт не помиње једино С. Бејатовић.

⁶⁸ Тако нпр. V. Đurđić, „*Načelo pravičnog postupka*”, *RKK* 3/2006, 67; С. Кнежевић, 221; М. Шкулић (2014), 86; М. Шкулић, Т. Бугарски, 138; D. Radulović, 63; H. Sijerčić-Čolić (2017), 113; G. Tomašević, 207.

⁶⁹ М. Grubač (2009), 174; М. Simović, 28; С. Бркић (2014), 128.

⁷⁰ Тако нпр. М. Доленц, 47; Б. Марковић, 196.

⁷¹ Тако М. Шкулић, 86; D. Krapas, 79; G. Tomašević, 210; H. Матовски, Г. Лажетик-Бужаровска, Г. Калајџићев, 55.

⁷² М. Шкулић, 86-87.

⁷³ D. Radulović, 63.

⁷⁴ *Службени гласник РС*, бр. 98/06.

Концепт правичног суђења преузет је из америчког права, али у нашој правној науци још није прецизно одређен на један општеприхваћени начин. Сви се слажу да је у питању један сложен појам који се састоји из више правосудно-организационих и процесноправних начела или права. Међутим, нема сагласности по питању који су елементи тог појма. Ипак, неспорно је да треба разликовати опште и посебне елементе правичног поступка. Општи елементи односе се на све врсте судских поступака, а посебни само на кривични поступак. Ми ћемо се овде укратко осврнути само на два елемента концепта правичног поступка, која могу бити у функцији начела непосредности а која произлазе из чл. 6 ЕК.

а) Један од општих елемената правичног суђења захтева да се странка-ма омогући да буду присутне у поступку, као и да буду саслушане пре доношења одлуке, чиме се изражава начело контрадикторности.⁷⁵ То значи да суд мора омогућити странкама да изнесу своје чињеничне и правне тврдње и да се изјасне о чињеничним и правним наводима противстранке, због чега се говори да кривични поступак мора бити специфично структуриран и спроведен на „страначки начин“.⁷⁶ Иако право да се присуствује суђењу није изричито наведено у ЕК, Европски суд за људска права је на становишту да је циљ и сврха чл. 6 ЕК да особа оптужена за кривично дело има право да учествује у судској расправи.⁷⁷ То је сасвим у духу начела непосредности, с обзиром на то да оно захтева непосредан контакт суда са странкама.

б) У тесној вези са начелом непосредности је и један од посебних елемената концепта правичног поступка, који се огледа у праву оптуженог да испитује сведоке оптужбе или да постигне да се они испитају и да се обезбеди присуство и саслушање сведока одбране под истим условима који важе за сведоке оптужбе. Одатле такође произлази да читав доказни поступак мора да се одвија у присуству странака, односно окривљеног, на усменом рочишту и у контрадикторном поступку.⁷⁸ Европски суд за људска права је доследно утврђивао кршење овог члана ЕК када су пресуде биле доношене на основу сведочења анонимних сведока који нису били доступни испитивању одбране на главном претресу.⁷⁹ У том погледу нарочито је значајан случај Костовски против Холандије. Костовски је осуђен за пљачку искључиво на основу исказа два анонимна сведока која су дата у преткривичном, одно-

⁷⁵ D. Krapac (2010), 148.

⁷⁶ *Ibid.*, 149.

⁷⁷ Fond za humanitarno pravo, *Pravično suđenje – priručnik*, Beograd 2001, 142. Вид. и ECHR, Colozza i Rubinat, 12.02.1985, 89 Series A 14, par. 27; Matijašević-Obradović Jelena, Subotin Maja, „Načelo kontradiktornosti kao opšti element prava na pravičan postupak u praksi krivičnog suda Srbije i Evropskog suda za ljudska prava“, *Pravo – teorija i praksa* 1-2/2020, 37.

⁷⁸ Aleksandar Jakšić, *Evropska konvencija o ljudskim pravima – komentar*, Beograd 2006, 199.

⁷⁹ Donna Gomien (Гомиен), *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Beograd 1994, 37.

сно истражном поступку. Ниједан од њих није саслушан на главном претресу, тако да окривљени и његов бранилац нису могли да их испитују, чиме је била учињена повреда чл. 6 ЕК, односно права на правично суђење.⁸⁰

5.1.3. Завршни осврт на инструментални карактер начела непосредности

1. Из горњих разматрања произлази да је начело непосредности у функцији остваривања читавог низа других процесних начела: начела слободне оцене доказа, начела истине, концепта/начела правичног суђења и свих оних начела које оно подразумева, као што су начело контрадикторности, усмености и јавности. Начело непосредности такође може представљати добру основу за спровођење начела сузбијања процесних злоупотреба и начела помоћи неурој странци.⁸¹ Неки аутори наводе да је значај овог начела и у томе да обезбеди уштеде у раду, времену и трошковима.⁸² Насупрот томе, ми сматрамо да инсистирање на начелу непосредности по правилу иде на штету начела процесне економије, осим оног сегмента непосредности који се огледа у захтеву за континуитетом и концентрацијом процесних радњи. Наиме, стриктна примена персоналног сегмента начела непосредности подразумевала би да сваки пут кад се промени састав већа, главни претрес треба да иде испочетка, што никако не штеди ни рад, ни време, ни трошкове. Управо са циљем постизања већег степена економичности кривичног поступка, савремена законодавства установљавају знатан број одступања од начела непосредности.

2. Дакле, начело непосредности установљава се у интересу свих основних процесних субјеката. Истина није само она правна вредност којој тежи суд. Утврђивање истине у поступку је и у интересу странака, осим можда окривљеног у неким случајевима у којима се он труди да објективне догађаје прикаже другачијим него што су се десили у стварности. И обрнуто, концепт правичног суђења није само у функцији заштите интереса странака, већ је истовремено и у интересу суда, јер би вођење правичног поступка требало да омогући и доношење квалитетније судске одлуке. И тако се вртимо у круг: ваљана може бити само она одлука суда која почива на правилно и потпуно утврђеном чињеничном стању и правилној примени закона (материјалног и процесног), а ти се циљеви најбоље могу остварити у условима пуне контрадикторности, усмености и јавности.

⁸⁰ ECHR, Kostovski, 20.11.1989, Series A 166, par. 39. Слично и ECHR, Windisch против Аустрије, 27.09.1990, Series A 186, par. 26; ECHR, Schatschaschwili против Немачке, 2015, 9154, par. 10.

⁸¹ Тако М. Dika, 902.

⁸² Тако Г. Станковић (2010), 8.

Како су наведени процесни циљеви у већој или мањој мери присутни и у европскоконтиненталном и у англосаксонском праву, императив непосредности се намеће у оба ова велика правна система, додуше у неједнаком степену.

5.2. Сложеност начела непосредности и његове врсте, односно сегменти

Начело непосредности спада у ред сложених процесних начела, која можемо разложити на неколико сегмената, с обзиром на то да постоје различити механизми за његово оживотворење. У том смислу неки аутори говоре и о различитим врстама начела непосредности. Ми подржавамо само глобалну поделу на формалну непосредност (непосредност у ужем смислу) и материјалну непосредност (непосредност у ширем смислу),⁸³ будући да оне почивају на потпуно другачијим приступима обезбеђивању непосредности у поступку. При томе се и у теорији и у законодавству много чешће уважава само формална непосредност, односно поједини њени аспекти, независно од тога да ли се она и у термиолошком смислу издваја као посебна категорија. У даљем тексту осврнућемо се на те две врсте непосредности. Спознаја сложености овог начела је такође важна са становишта разматрања допуштености појединих одступања од њега.

5.2.1. Формална непосредност

Између судећег суда и извора информација о правнорелевантним чињеницама могу се интерполирати две врсте чинилаца, који могу ослабити или укинути начело непосредности: то може да буде неки други субјекат, односно орган или прост протек времена. Уклањањем таквих посредника на поменутој релацији, обезбеђује се одређени степен непосредности у поступку. Начело формалне непосредности подразумева одређене процедуралне захтеве којима се уклањају поменути посредници на путу до судске одлуке. Неки аутори разликују поједине врсте формалне непосредности, нпр. објективну, субјективну, стварну, временску, итд. При томе се неке поделе начела непосредности поклапају код различитих аутора, али имају другачије термиолошке ознаке. С друге стране, понекад је употребљена иста терминологија, али она подразумева различиту садржајност.

Ми не бисмо ишли тако далеко да диференцирамо различите врсте формалне непосредности, јер нам се чини да то може направити збрку у нашој глави и произвести криву предоцбу у погледу (не)постојања овог на-

⁸³ Тако D. Krapac, 108; M. Hussels (Хуселс), *Strafprozessrecht*, Berlin – Heidelberg 2002, 112; нав. према Милан Шкулић, *Кривично процесно право*, Београд 2011, 58.

чела, с обзиром на то да немају све врсте непосредности подједнак значај. Ако у неком поступку изостаје један аспект непосредности, то не значи да је тиме негирано само начело непосредности, већ само то да оно није обезбеђено у свим сегментима и у пуном обиму. Уместо тога, ми ћемо говорити о различитим сегментима формалне непосредности. Они могу бити структурални, персонални и временски. Препознавање појединих сегмената формалне непосредности важно је из два разлога. Први разлог огледа се у томе што нам то омогућава да га на различите начине и у различитом степену дозирамо, односно препознајемо у зависности од наших потреба и циљева, од фазе кривичног поступка, као и од врсте кривичнопроцесне форме. Други разлог је у томе што нам то декларисање по појединим сегментима омогућава једноставније изражавање приликом теоријске експликације ове проблематике.

(а) Структурални сегмент начела непосредности подразумева да суд може засновати пресуду само на доказима који су изведени на главном претресу (чл. 419, ст. 1 ЗКП). *Argumentum a contrario*, то значи да се пресуда не може темељити на доказима изведеним у фази истраге, нити на формалним и неформалним изворима сазнања који потичу из преткривичног поступка. Такође, искључена је могућност заснивања пресуде на доказним радњама предузетим у неком другом судском или управном поступку. Овај сегмент назвали смо структуралним зато што је код њега акценат на извођењу доказа у фази главног претреса, а деоба процеса на одговарајуће фазе и стадијуме тиче се структуре самог кривичног поступка. Овде треба имати у виду да је главни претрес централна фаза главног стадијума кривичног поступка, која је резервисана за доношење пресуде. Отуда је логичан захтев да се чињенична основа за судску одлуку формира у тој истој фази, како би се избегло посредништво неког другог функционално надлежног судског или несудског органа из неке раније фазе кривичног поступка или из преткривичног поступка, чији записници би се читали на главном претресу, уместо непосредног извођења доказних и других процесних радњи. Неки аутори овај сегмент непосредности издвајају као посебну врсту непосредности, коју именују на различите начине: објективна непосредност;⁸⁴ стварна непосредност;⁸⁵ непосредност у расправљању.⁸⁶

(б) Персонални сегменти начела непосредности могу се односити на две групе процесних субјеката: на суд и на странке. Овим сегментима додатно се јача начело непосредности, које је претходно утемељено на структуралном сегменту.

⁸⁴ М. Шкулић (2014), 65.

⁸⁵ Г. Станковић (2009), 4;

⁸⁶ М. Dika, 903.

Персонални судски сеіменї непосредности захтева да судски орган који доноси одлуке на крају поступка, буде у истом саставу као суд који је учествовао у доказном поступку. То се обезбеђује начелним правилом о незаменљивости судија у току главног претреса. Стриктна реализација начела непосредности захтевала би да у сваком случају одлагања главног претреса, након чега се променио састав судског већа, главни претрес почне испочетка. Неки други аутори издвајају овај сегмент непосредности и обрађују као посебну врсту непосредности под различитим именима: субјективна непосредност,⁸⁷ непосредност у расправљању,⁸⁸ односно персонална непосредност.⁸⁹

Персонални стїраначки сеіменї начела непосредности захтевао би обавезно присуство странака на главном претресу и омогућавање да оне буду саслушане пре доношења судске пресуде. Присуство странака се захтева ради успостављања непосредног контакта са судом и са доказним средствима, ради стицања непосредних чулних утисака, као и ради делотворнијег обезбеђивања контрадикторности и равноправности странака у поступку. Овај сегмент је нарочито важан са аспекта права оптуженог на правичан поступак, у ком смислу се може поставити и питање легитимности суђења одбеглом и недошавшем оптуженом.

(в) Временски сегмент начела непосредности захтева обезбеђивање континуитета и концентрације процесних радњи, које би по могућности, требало предузети на једном рочишту, без његовог прекидања и одлагања, а ако то није могуће, на више рочишта са што мањим протеком времена између њих. Овај сегмент такође захтева да суд у кратком року након завршетка главног претреса, приступи доношењу, објављивању и писменој изради пресуде. Када се не би инсистирало на временском фактору, чланови већа би били у сличној ситуацији као и када се докази посредно изводе. Дакле, када не би било битно колико је времена прошло између два одложена главна претреса или када би суд могао бесконачно да одуговлачи са доношењем и писменом израдом пресуде, непосредни чулни утисци чланова судског већа би изbledели, у ком случају би и они морали да се ослоне на читање списка (само сада свог, а не туђег), као да су и сами докази били посредно изведени.

Наиме, животно искуство, као и бројна психолошка истраживања говоре нам да је протек времена један од фактора који може негативно да утиче на меморију. Осим тога, може да дође до својеврсног искривљења првобитно запамћеног садржаја услед тзв. интерференције, тј. негативног утицаја накнадно запамћеног догађаја или информације.⁹⁰

⁸⁷ М. Шкулић (2014), 65.

⁸⁸ М. Dika, 908.

⁸⁹ Г. Станковић (2009), 3.

⁹⁰ Bartlett (Бартлет), наведен према Никола Рот, *Општија психологија*, Београд 1976, 119.

И неки други аутори препознају значај овог сегмента непосредности и обрађују га као посебну врсту непосредности, коју називају временском непосредношћу.⁹¹ Можда би био адекватан и термин континуални или континуирани аспект непосредности.

5.2.2. Материјална непосредност

1. Анализа домаће учбеничке и друге процесне литературе о овој проблематици, показује нам да код нас постоји само схватање непосредности у формалном смислу, која подразумева да судећи суд у доказном поступку не сме да препусти извођење доказа неком другом телу и затим само прочита записник који је о том доказу саставило то друго тело. Домаћи аутори нису се бавили развијањем теорије материјалне непосредности, за разлику од страних, нарочито немачких писаца.⁹² Према учењу о материјалној непосредности,⁹³ суд при утврђивању чињеничног стања треба да се стави у замисливо најтешњи најнепосреднији однос према чињеницама о којима закључује,⁹⁴ а у том смислу поставља се и материјално – доказно питање: која би доказна средства требало употребити, а која не би требало.

2. У овом контексту могло би се поставити питање да ли је са становишта начела непосредности релевантна подела на непосредне и посредне доказе, с једне стране, као и на оригинарне (изворне) и деривативне (изведене) доказе, с друге стране. Другим речима, дискутабилно је да ли се начело непосредности угрожава коришћењем посредних и деривативних доказа. Откуда то питање? Отуда што је и посредним и деривативним доказима заједнички изванредан посредујући елемент који доказно средство дели од предмета доказивања у првом случају, односно од непосредног извора информације, у другом случају.⁹⁵ То може снизити степен њиховог доказног кредибилитета и учинити их несигурнијим и мање квалитетним доказним средством.

5.2.2.1. (И)релевантност поделе доказа на непосредне и посредне

1. Иако у теорији постоје различита поимања разлике између непосредних и посредних доказа,⁹⁶ ми сматрамо релевантним критеријумом те поделе у

⁹¹ М. Dika, 911; Г. Станковић (2009), 4.

⁹² Нпр. М. Dika, 908; D. Крапс (2010), 108; Friedrich-Christian Schroeder (Шредер), *Strafprozessrecht*, Munchen 2007, 167; М. Hussels, 112.

⁹³ М. Dika ову врсту непосредности именује као непосредност доказних средстава (М. Dika, 908).

⁹⁴ Bennecke-Beling, *Lehrbuch des Deutschen Reichs-Strafprozessrechts*, Berlin 1900, 249, нав. према Vladimir Vodinelić, Problematika svjedočenja po čuvenju, Zbornik Pravnog fakulteta u Titogradu 1982/8-9, 54.

⁹⁵ Та њихова заједничка црта вероватно доводи до тога да се у једном делу теорије ове две врсте поделе доказа заправо поистовећују. Таква схватања наводи М. Dika, 909.

⁹⁶ Преглед тих схватања даје М. Dika, 909-910.

логичком смислу, врсту везе између извора сазнања и предмета доказивања.⁹⁷ Код непосредних доказа веза између извора сазнања и правнорелевантне чињенице која је предмет доказивања је директна, док је код посредних доказа она индиректна. Непосредни докази су нпр. исказ сведока, вештака и увиђај, док су посредни докази индиције (основи подозрења).⁹⁸ Индиције су чињенице које нису предмет доказивања и које су утврђене са обележјем истинитости, а из којих се логичким путем или на основу искуства може извести закључак о истинитости оних чињеница које јесу предмет доказивања, јер једне са другим стоје у тесној логичкој вези.⁹⁹ Нпр., ако су на излогу обијене продавнице нађени отисци прстију неког лица, из тога би се могао извести закључак да би то лице могло бити учинилац провалне крађе. Приликом доказивања индицијама суд може два пута да погреши: први пут, кад утврђује чињеницу – индицију и други пут, када из ње изводи закључак о истинитости чињенице која је предмет доказивања.¹⁰⁰ Непосредни и посредни докази разликују се и по њиховој спознајној логичкој вредности. У ланцу логичког силогизма, код непосредног доказа могућа је категоричка конклузија, док конклузија код посредног доказа може бити само хипотетичка.¹⁰¹ Зато оцена веродостојности посредних доказа захтева већи интелектуални напор и оштроумље.

У време важења законске оцене доказа, и законодавство и теорија су се више бавили овом поделом доказа. Индиције су тада имале мањи степен доказног кредибилитета од непосредних доказа, тако да се на њима нису могле заснивати најтеже казне – смртна казна и доживотна робија. Данас, када важи начело слободне оцене доказа, индиције су начелно изједначене са непосредним доказима, тако да ова подела доказа има само теоријски значај. Иако се у ЗКП уопште не помињу индиције као посебно доказно средство, то не значи да се пресуда не може заснивати на индицијама, па чак и само на њима, мада је у овом последњем случају логично да то онда буде један чврсто повезан и логички убедљив индициони ланац. Управо из тог разлога сматрамо да подела доказа на непосредне и посредне нема везе са начелом непосредности у кривичном поступку, односно да то начело не изискује нужно ослонац суда само на непосредне доказе. Иначе, сасвим ретко се могу наћи аутори који налазе за сходно да се у контексту разматрања проблематике начела непосредности изјасне и о евентуалној спојивости тог начела са поделом доказа на непосредне и посредне.¹⁰²

⁹⁷ С. Бркић (2014), 286; М. Шкулић (2014), 173.

⁹⁸ Тако и Vladimir Bayer (Бајер), *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, Zagreb 1989, 21-22; D. Krapac, *Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku*, Zagreb 1982, 23.

⁹⁹ T. Vasiljević, 370; M. Grubač (2009), 294; С. Бркић (2014), 383.

¹⁰⁰ M. Grubač (2009), 296; С. Бркић (2014), 384.

¹⁰¹ D. Krapac (1982), 27.

¹⁰² Тако Бодирога експлицитно наводи да начело непосредности нема везе са поделом доказа на непосредне и посредне, будући да је непосредност у поступку остварива и при

5.2.2.2. (И)релевантност поделе доказа на оригинарне и деривативне

1. Подела доказа на оригинарне и деривативне је у тесној вези са поделом на сведоке очевице и тзв. сведоке по чувењу¹⁰³ (*testes de auditu alieno; hearsay witness; Zeugen von Horensagen*). Разлика је у томе што први непосредно чулно опажају чињенице које су предмет доказивања а други то чине посредно.¹⁰⁴ Међутим, треба имати у виду да се деривативни доказ у англосаксонском праву може односити на усмене изјаве другог лица, на писмена односно исправе, као и на невербално понашање, док се у континенталном праву он односи само на усмене изјаве. Ти докази су проблематични из више разлога. Пре свега, могуће је да су код изворног сведока биле присутне неке погрешке у појединим психичким функцијама, које су значајне за давање сведочког исказа (опажање, памћење, мишљење, исказивање), а није искључена ни могућност да је он деривативном сведоку намерно пренео неистините информације, из најразличитијих мотива. Овде је проблем управо у томе што су код деривативних доказа ограничене могућности контроле исказа изворног сведока, нпр. путем постављања питања којима ће се тестирати његове когнитивне способности и истинољубивост.¹⁰⁵ Затим, питање је да ли је деривативни сведок добро чуо, добро разумео, запамтио и потом верно пренео суду информације добијене од изворног сведока, при чему и он може да има неки мотив за давање лажног исказа. Дакле, коришћењем деривативних доказа неће увек моћи да се утврди истина у поступку. Осим тога, они нису спојиви са правом окривљеног на конфронтацију са сведоком оптужбе, а тиме ни са концептом правичног суђења.

2. Пуно остварење начела непосредности захтевало би уважавање и његовог материјалног (доказног) сегмента, коришћењем само оригинарних доказних средстава која, с обзиром на извор информације, могу да пруже што изворније, а тиме и квалитетније податке. Свакако да сведок очевидац може успешније помоћи суду да утврди чињенично стање, него сведок по чувењу. Доказна средства која су најближа доказној теми треба због њиховог квалитета

коришћењу посредних доказа (Никола Бодирога, „Сужавање начела непосредности у парничном поступку“, *Гласник АКВ* 10/2010, 466).

¹⁰³ Неки примећују неадекватност израза „сведок по чувењу“ и уместо тога предлажу израз „сведоци по чувењу“ (Milan Škulić, *Dominantne karakteristike osnovnih velikih krivičnoprocesnih sistema i njihov uticaj na reformu srpskog krivičnog postupka*), *Crimen* 2/2013, 181).

¹⁰⁴ Умесна је опаска да и сведок по чувењу има непосредна чулна опажања, али не о кривичном догађају, већ о ономе што је од другог лица чуо о томе како се тај догађај одиграо, односно о вансудском исказу другог лица (Vladimir Vodinelić, „Svjedok i njegove kategorije“, *JRKК* 2/1988, 23).

¹⁰⁵ Више о слабостима деривативних доказа вид. код Снежане Бркић, „Сведоци по чувењу“, у: Тематски Зборник радова *Хармонизација српској и мађарској права са правом Европске уније* (ур. Бранислав Ристивојевић), Нови Сад 2018, књига VI, 203-222.

да имају првенство над доказним сурогатима.¹⁰⁶ Отуда апел да се забрани замењивање оригинарног доказа доказним сурогатима, који само репродукују чињенични садржај непосредних доказа.¹⁰⁷ Другим речима, између више доказних средстава у односу на исти предмет доказивања треба одабрати оно које је најближе чињеничном стању и које омогућава најпоузданији закључак о њему.¹⁰⁸ То нпр. значи да судећи суд не би смео да заобиђе непосредно читање исправе тиме што ће испитати њеног аутора у својству сведока о ономе што је унео у садржај исправе, нити да испита сведока по чувењу уместо изворног сведока.¹⁰⁹

3. Начело материјалне непосредности изражено је у англосаксонском праву у коме важи *«Best evidence rule»*, по коме суд сме да користи само најбоље и најпоузданије доказно средство. Другим речима, доказни сурогати треба да буду искључени због своје начелно «мање вредности за доношење пресуде».¹¹⁰ Забрана сведока по чувењу (*hearsay rule*) у овом праву датира из XVI века а прецизне правне оквире је добила почетком XVIII века.¹¹¹ Основни разлог те забране је поштовање концепта правичног поступка, у коме се окривљеном мора обезбедити право на конфронтацију са сведоцима оптужбе. Наиме, сматра се да би ово право окривљеног било повређено ако му се омогући суочење само са деривативним, али не и са оригинарним сведоком. То значи да изворни давалац изјаве није доступан за унакрсно испитивање а циљ таквог испитивања је да се супротној странци омогући да својим питањима пољуља кредибилитет исказа сведока изнетог у директном испитивању. Због тога се сматра да су подаци добијени без унакрсног испитивања непоуздани и да не треба допустити да они негативно утичу на одлуку пороте. Међутим, насупрот увреженом мишљењу, у англосаксонском праву постоји доста изузетака од начелне забране сведочења по чувењу.¹¹² Како то право почива на одређеним традиционалним и културним вредностима, није реално очекивати неке радикалније интервенције на овом плану, мада су нека мања преиспитивања могућа.¹¹³

4. Европскоконтинентална права по правилу уопште не регулишу сведоке по чувењу: нити их изричито дозвољавају, нити их изричито забра-

¹⁰⁶ M. Hussels, 112.

¹⁰⁷ Klaus Geppert (Геперт), *Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im Deutschen Strafverfahren*, Berlin – New York 1979, 128, нав. према V. Vodinelić (1982), 54.

¹⁰⁸ Berislav Pavišić, *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Zagreb 2005, 320, нав. према Miodrag M. Simović, Mile Šikman, *Krivičnopravno reagovanje na teške oblike kriminaliteta*, Banja Luka 2017, 420.

¹⁰⁹ D. Krapac (2010), 108, fn. 40.

¹¹⁰ Geppert нав. према V. Vodinelić (1982), 54.

¹¹¹ Haris Halilović, Aida Cacan, *Svjedok po čuvenju i dopustivost njegova iskaza u sistemu kaznenog postupka SAD, Kriminalistička teorija i praksa* 2016/4, 34.

¹¹² *Ibid.*, 37.

¹¹³ С. Бркић (2018), 222.

њују.¹¹⁴ Из тога се углавном закључује да су они допуштени, мада има и супротних мишљења.¹¹⁵ Тако нпр. Вајер сматра да и ту постоји општа забрана испитивања деривативних сведока, управо због тога што се њихово коришћење противи начелу непосредности.¹¹⁶ Европски суд за људска права је у неким својим одлукама стао на становиште да би одредбе ЕК о правичном суђењу биле испразна гаранција, ако се оптуженом не би омогућило суочење са оригинарним сведоком. Преко праксе тог суда у европско правосудје постепено продире забрана сведока по чувењу, али само уколико се она односи на сведоке оптужбе, али не и на сведоке одбране.

У Немачкој је прихваћена Гласерова теорија о томе да се испитивањем сведока по чувењу не вређа начело непосредности.¹¹⁷ Међутим, ако суд заснује пресуду на исказу сведока по чувењу иако је доступан изворни сведок, он вређа дужност расветљавања чињеница у предмету (*Aufklärungspflicht*). Треба напоменути да је у немачком праву прокламовано начело истине, као и неспутана доказна иницијатива суда. Тако се у једној судској одлуци наводи да се исказ деривативног сведока може употребити само ако је поткрепљен неким другим доказом и ако суд посебно образложи зашто му његов исказ изгледа веродостојан.¹¹⁸ Међутим, треба приметити да се овакав став у немачкој процесној теорији, за разлику од англосаксонског права, односи само на сведоке по чувењу, али не и на посредно коришћење исправа.¹¹⁹ Према неким немачким писцима, сведоци по чувењу су допуштени али имају мањи степен доказног кредибилитета.¹²⁰

5. Ми сматрамо да се начело материјалне непосредности вређа само ако суд уместо доступног изворног доказа употреби деривативни доказ, али не и ако сведока по чувењу користи зато што му није доступан изворни сведок, или ако га користи уз изворни доказ ради његове контроле.¹²¹ Слично размишљају и други, наводећи да је у том случају сведок по чувењу најближи извору сазнања о одговарајућој околности.¹²² Евентуална забрана сведока по чувењу лишила би суд извора сазнања о чињеницама, који би му у неким

¹¹⁴ Изузетак су Италија и Португалија, које искључују сведоке по чувењу.

¹¹⁵ Вид. више о томе код С. Бркић (2018), 212-216.

¹¹⁶ Vladimir Bayer (Бајер), *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Zagreb 1986, 20.

¹¹⁷ Божидар С. Марковић, *О доказима у кривичном процесу*, Београд 1921, 49; V. Vodinelić (1982) 54-55.

¹¹⁸ V. Vodinelić (1982), 49. Вид. и одлуку немачког Савезног врховног суда од 11.9.1987.

¹¹⁹ Mirjan Damaška, *Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija*, Zagreb 2001, 50.

¹²⁰ Friedrich-Christijan Schroeder (Шредер), *Zakon o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke (uvod)*, Sarajevo 2011, XXI.

¹²¹ Тако и Т. Васиљевић, 351; Christian Bertel (Бертел), *Grundriss des osterreichischen Strafprozessrechts*, Wien 1984, 87.

¹²² Ejup Sahiti, *Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku*, doktorska disertacija, Priština 1990, 195.

случајевима могао бити користан. Довољно је да судија таквом исказу прилази са дозом скепсе.¹²³ Осим тога, увођење забране *hearsay* у континентална права не би имало пуно смисла, зато што сведочки исказ у континенталним правима прво почиње са спонтаним исказом, након чега следи директно, унакрсно и додатно испитивање. У таквом режиму створио би се велики број доказних забрана на које се не би могло одмах и ефикасно реаговати, као што је то случај у англосаксонском праву.¹²⁴

5.3. Релативност начела непосредности (подложност степеновању)

Иако је начело непосредности у функцији остваривања друштвеноприхватљивих циљева, као што су начело истине и концепт правичног суђења, одавно је примећено да оно не сме и не може да се изводи до крајности.¹²⁵ Ако бисмо то учинили, угрозили бисмо неке друге вредности односно циљеве, које такође треба остварити у кривичном поступку. Тако би нпр. стриктна примена персоналног сегмента начела непосредности могла да буде у супротности са идејом економичности. Економичност је важан аспект рационалности у праву, који налаже не апсолутно остварење постављених циљева, већ у складу са расположивим ресурсима.¹²⁶ Зато савремена законодавства која се генерално руководе начелом непосредности, истовремено допуштају и један број мањих или већих одступања од њега. То је могуће због тога што је ово начело подложно степеновању. Наиме, оно се може афирмисати на више различитих начина. С обзиром на то да постоје разни инструменти за његово оживотворење, оно може бити реализовано у једном или више сегмената, у мањем, већем или пуном обиму. То значи да ово начело по правилу нема апсолутни, већ само релативни карактер. Оно се може дозирати у различитом степену у појединим процесним фазама и стадијумима, као и у појединим врстама кривичних поступака, у зависности од циљева који се желе постићи.

6. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Формулисање општих теоријских поставки о начелу непосредности представља теоријску платформу за даља истраживања о основним тенденцијама у еволуцији тог начела у општем кривичном поступку, као и за анализу тог начела у упрошћеним кривичнопроцесним формама.

¹²³ Mirjan Damaška, *Obavještenja građana dana organima unutrašnjih poslova i dokazivanje u krivičnom postupku*, *JRKK* 1969/2, 181.

¹²⁴ М. Дамашка (2001), 52.

¹²⁵ Метод Доленц, *Теорија судској кривичној поступка за Краљевину Југославију*, Београд 1933, 42.

¹²⁶ S. Brkić (2004), 39.

Начело непосредности односи се на начин на који суд и други процесни субјекти сазнају процесну садржину. Оно има највећи значај у вези са извођењем доказа, али његово дејство се не исцрпљује само у тој сфери. То начело захтева да се све процесне радње које треба да послуже као основа за одлучивање изведу у изворном облику и избегне било који посредник између судећег суда и извора информација о правнорелевантним чињеницама. Оно се односи на фазу главног претреса, али не и на претходни стадијум поступка, пошто се у њему не суди у правом смислу те речи.

У класификацији кривичнопроцесних начела, начелу непосредности припада место у групи начела везаних за функцију суђења. Оно спада у ред имплицитних процесних начела, које има своје корене у одговарајућим одредбама ЗКП, као и у чл. 6 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода.

Битна обележја начела непосредности су: инструменталност, сложеност, релативност (подложност степеновању) и међусобна повезаност са неким другим процесним начелима.

Начело непосредности има инструментални карактер, што значи да није самом себи сврха, већ се установљава ради остваривања одређених процесних циљева. Начело непосредности је, пре свега, у функцији начела слободне оцене доказа и начела истине, с једне стране, а са друге стране, оно је у функцији концепта правичног суђења. Ово начело се установљава у интересу свих основних процесних субјеката (дакле, не само суда, него и странака) и присутно је како у англосаксонском, тако и у континенталном праву, мада у неједнаком обиму.

Начело непосредности је сложено начело које се може обезбеђивати различитим инструментима и у том смислу могу се разликовати поједине врсте непосредности, односно њихови сегменти. Непосредност може бити формална и материјална. Начело формалне непосредности подразумева одређене процедуралне захтеве којима се уклањају евентуални посредници на путу до судске одлуке (неки други субјект, односно протек времена). У том смислу могу се уочити структурални, персонални и временски сегменти формалне непосредности. Начело материјалне непосредности своди се на једно материјално – доказно питање: избор оних доказних средстава која су најближа предмету доказивања и извору информација. У том контексту може се поставити питање (не)спојивости овог начела са посредним и деривативним доказима. Сматрамо да у светлу савременог начела слободне оцене доказа, коришћење посредних доказа (индиција) није неспојиво са материјалном непосредношћу. С друге стране, ослоном на деривативне доказе вређа се начело материјалне непосредности, али само онда када суд тиме избегава оригинарне доказе, који су му иначе доступни.

Стриктна примена начела непосредности није увек могућа, нити пожељна. Оно је подложно степеновању, тако да га законодавац може дозирати у већој или мањој мери, у зависности од циљева које жели да оствари. У савременом законодавству постоје бројна одступања од њега. У том смислу ово начело по правилу нема апсолутни, већ само релативни карактер.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Ajduković Marina, *Odabrane teme iz sudske psihologije – psihologija svedočenja i iskaza*, Zagreb 2007.
- Баић Валентина, „Детектовање лагања на основу посматрања невербалног понашања“, *Безбедности* 1/2011.
- Бајовић Вања, *Споразум о признању кривице – ујоредно-јравни приказ*, Београд 2009.
- Bajović Vanja, „Načelo neposrednosti kao paradigma pravičnosti raspravnog procesnog modela“, *Harmonius* 2020.
- Bayer Vladimir, *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga prva*, Zagreb 1982.
- Bayer Vladimir, *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Zagreb 1986.
- Bayer Vladimir, *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga*, Zagreb 1989.
- Бејатовић Станко, *Кривично процесно јправо*, Београд 2016.
- Bertel Christian, *Grundriss des osterreichischen Strafprozessrechts*, Wien 1984.
- Бодирога Никола, „Сужавање начела непосредности у парничном поступку“, *Гласник АКВ* 10/2010.
- Бркић Снежана, „Прилог расправи о систематици кривичног процесног права“, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке* св. 104-105/1998.
- Brkić Snežana, *Racionalizacija krivičnog postupka i uprošćene procesne forme*, Novi Sad 2004.
- Бркић Снежана, *Кривично процесно јправо I*, Нови Сад 2014.
- Бркић Снежана, „Сведоци по чувењу“, у: Тематски Зборник радова *Хармонизација српској и мађарској јправа са јправом Евројске уније* (ур. Бранислав Ристивојевић), Нови Сад 2018, књига VI.
- Бркић Снежана, *Криминалистичка психологија*, Нови Сад 2020.
- Vasiljević Tihomir, *Krivično procesno pravo SFRJ*, Beograd 1981.
- Vodinelić Vladimir, „Problematika svjedočenja po čuvenju“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Titogradu* 1982/8-9.
- Vodinelić Vladimir, „Svjedok i njegove kategorije“, *JRKK* 2/1988.
- Gomien Donna, *Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima*, Beograd 1994.
- Grubač Momčilo, „Načela krivičnog postupka i njihova transformacija“, *JRKK* 1-2/1995.
- Grubač Momčilo, *Krivično procesno pravo*, Beograd 2009.
- Damaška Mirjan, „Obavještenja građana dana organima unutrašnjih poslova i dokazivanje u krivičnom postupku“, *JRKK* 1969/2.
- Damaška Mirjan, *Dokazno pravo u kaznenom postupku: oris novih tendencija*, Zagreb 2001.

- Делић Наташа, *Психологија њојединих учесника у кривичном њосијуу*, Београд 2003.
- Dika Mihajlo, „О начелу непосредности у парничном поступку *de lege lata* уз неке пројекције *de lege ferenda*”, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 4/2008.
- Доленц Метод, *Теорија судској кривичној њосијуу за Краљевину Јујославију*, Београд 1933.
- Ђурђић Војислав, „Начело правичног поступка”, *RKK* 3/2006.
- Ђурђић Војислав, „Изградња новог модела кривичног поступка Србије на редефинисаним начелима кривичног поступка“, у: *Актуелна њијшања кривичној законодавсџва (нормативни и њрактијчни аспекти)*, (ур. Станко Бејатовић), XLIX редовно годишње саветовање Српског удружења за кривичноправну теорију и праксу, Златибор – Београд 2012.
- Живановић Тома, *Основни њроблеми Кривичној и Грађанској њроцесној њрава (њосијуука) I. одељак*, Београд 1940.
- Живановић Тома, *Основни њроблеми Кривичној и Грађанској њроцесној њрава (њосијуука) II. одељак*, Београд 1941.
- Илић Михајло, *Кривично њроцесно њраво*, Сарајево 1980.
- Jakšić Aleksandar, *Evropska konvencija o ljudskim pravima – komentar*, Београд 2006.
- Кнежевић Саша, *Основна начела кривичној њроцесној њрава*, Ниш 2012.
- Кгарас Davor, *Neposredni i posredni dokazi u krivičnom postupku*, Zagreb 1982.
- Кгарас Davor, *Kazneno procesno pravo, prva knjiga: Institucije*, Zagreb 2010.
- Марковић С. Божидар, *О доказима у кривичном њосијууу*, Београд 1921.
- Марковић Божидар, *Уџбеник срјској кривичној њосијууука с обзиром на Пројекат њривичној њосијууука за Краљевину С.Х.С.*, Београд 1926.
- Matijašević-Obradović Jelena, Subotin Maja, „Начело контрадикторности као општи елемент права на правичан поступак у пракси кривичног суда Србије и Европског суда за њудска права”, *Pravo – teorija i praksa* 1-2/2020.
- Матовски Никола, Лажетик – Бужаровска Гордана, Калајџијев Гордан, *Казнено њроцесно њраво*, Скопје 2011.
- Милић Ненад, „Симптоматска слика осумњиченог током процеса саслушања“, *Безбедносџ* 2/2005.
- Munda August, *Učbenik kazenskoga postopka Federativne Ljudske Republike Jugoslavije*, Ljubljana 1956.
- Pečjak Vid, *Psihologija saznavanja*, Sarajevo 1981.
- Radulović Drago, *Krivično procesno pravo*, Podgorica 2009.
- Рот Никола, *Оџијша њсихологија*, Београд 1976.
- Rot Nikola, *Znakovi i značenja*, Београд 1982.
- Sahiti Ejup, „Svedok i njegov iskaz kao dokaz u krivičnom postupku”, докторска дисертација, Приштина 1990.
- Sijerčić-Čolić Hajrija, „Начело материјалне истине у кривичном поступку”, *RKK* 3/2012.
- Sijerčić-Čolić Hajrija, *Krivično procesno pravo, knjiga I, Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje*, Сарајево 2017.
- Simić Jekić Zagorka, *Krivično procesno pravo SFRJ*, Београд 1983.
- Simović N. Miodrag, *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Бићац 2009.
- Simović N. Miodrag, Simović M. Vladimir, Govedarica Mladenka, *Krivično procesno pravo – uvod i opšti dio*, Бићац 2021.

- Simović M. Miodrag, Šikman Mile, *Krivičnopravno reagovanje na teške oblike kriminaliteta*, Banja Luka 2017.
- Stanković Gordana, „Načelo neposrednosti: konkretizacija načela u Zakonu o izmenama i dopunama Zakona o parničnom postupku”, *Pravni informator* 3/2010
- Stanković Gordana, „Načelo neposrednosti i Zakon o izmenama i dopunama Zakona o parničnom postupku”, *Pravo – teorija i praksa* 5-6/2010.
- Стевановић Чедомир, Ђурђић Војислав, *Кривично процесно право – ойцїїе гео*, Ниш 2006.
- Schroeder Friedrich-Christian, *Strafprozessrecht*, Munchen 2007.
- Schroeder Friedrich-Christian, *Zakon o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke (uvod)*, Sarajevo 2011.
- Tomašević Goran, *Kazneno procesno pravo – Opći dio: Temeljni pojmovi*, Split 2011.
- Trechsel Stefan, *Human Rights in Criminal Procedure*, Oxford 2006.
- Турањанин Вељко, Сїоразум о їризнању кривичної дела (докторска дисертација), Крагујевац 2016.
- Fond za humanitarno pravo, *Pravično suđenje – priručnik*, Beograd 2001.
- Halilović Haris, Cacan Aida, „Svjedok po čuvenju i dopustivost njegova iskaza u sistemu kaznenog postupka SAD”, *Kriminalistička teorija i praksa* 2016/4.
- Heinz Wolfgang, *Das deutsche Strafverfahren – Rechtliche Grundlagen, rechtstatsächliche Befunde, historische Entwicklung und aktuelle Tendenzen*, Konstanz 2004. <http://www.uni-konstanz.de/rtf/kis/strafverfahren.htm>, 15. maj 2021.
- Henigsberg Lav, *Osnovni propisi sudskog krivičnog postupka*, Zagreb 1934.
- Циглер Снежана, „Начела непосредности и усмености у упрошћеним процесним формама“, *Зборник радова Правної факултетуа у Новом Сагу* 1-3/1997.
- Циглер Снежана, „О циљевима кривичног поступка“, *Гласник Адвокајске коморе Војводине* 10/1997.
- Шкулић Милан, *Кривично процесно право*, Београд 2011.
- Škulić Milan, „Dominantne karakteristike osnovnih velikih krivičnoprocesnih sistema i njihov uticaj na reformu srpskog krivičnog postupka”, *Crimen* 2/2013.
- Шкулић Милан, *Кривично процесно право*, Београд 2014.
- Шкулић Милан, Бугарски Татјана, *Кривично процесно право*, Нови Сад 2015.

Извори права

- Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, са додатним протоколима бр. 4, 6, 7, 11, 12 и 13 (*Службени лист СЦГ – Међународни ујовори*, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – испр. и *Службени листник РС – Међународни ујовори*, бр. 12/10 и 10/15).
- Законик о кривичном поступку из 2001 (*Службени лист СРЈ*, бр. 70/01 и 68/02 и *Службени листник СР*, бр. 58/04, 85/05, 85/05 – др. закон, 115/05, 49/07, 20/09 – др. закон, 72/09 и 76/10)
- Законик о кривичном поступку из 2011 (*Службени листник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14, 35/19, 27/21 – одлука Уставног суда и 62/21 – одлука Уставног суда)

Snežana S. Brkić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
S.Brkić@pf.uns.ac.rs

General Theoretical Settings on the Principle of Immediacy in Criminal Proceedings

Abstract: *The paper presents some general theoretical settings about the principle of immediacy in criminal proceedings. It should serve as a theoretical platform for developing further research in this area. The autor gives a definition of the principle of immediacy and sees his place in the classification of procedural principles, linking it to the judicial function. The principle of immediacy is one of the implicit procedural principles, which also have international legal roots in Art. 6 of the European Convention for the Protection of Human Rights and fundamental freedoms. The paper emphasizes and analyzes the following important features of the principle of immediacy: instrumentality, complexity, relativity (susceptibility to gradation) and connection with other procedural principles.*

Keywords: *principle of immediacy, criminal proceedings, principle of truth, fair trial.*

Датум пријема рада: 15.05.2022.

Датум прихватања рада: 17.05.2022.